

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОМОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ІВАНА ФРАНКА В ПЕРІОДИЦІ

Ірина Капанайко

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Аналізуючи видавничу діяльність І. Франка-мовознавця як складову частину громадського руху та її роль у культурному й політичному процесі в Україні, використовуємо джерельну базу польськомовних часописів (*Kurjer Lwowski, Kraj, Praca, Przegląd Społeczny, Prawda, Kurjer Warszawski, Głos, Ruch, Ziarno, Przegląd Tygodniowy, Nowa Reforma, Gazeta Narodowa, Gazeta Krakowska*).

Пропонована праця – одна зі спроб монографічного дослідження І. Франка-лінгвіста, опрацьована в тісному зв'язку з вивченням його громадсько-політичної і творчої письменницької діяльності в польській пресі та через студії над мовознавчими аспектами його друкованої продукції. На основі зв'язку І. Франка із польськомовною періодикою простежено еволюцію його поглядів щодо функціонування української мови в народі, проаналізовано роль письменника як організатора становлення української ідеї. Здійснено детальний аналіз публікацій письменника на шпальтах польської преси, що дозволяє висвітлити значення цього доробку Каменяра для розвитку української мови.

Незаперечне значення мають збірники документів і матеріалів (Іван Франко. *Документи і матеріали 1856–1965*. – Київ, 1966; *За сто літ: Матеріали з громад. й літ. життя України XIX поч. XX ст.* – Київ, 1928. – Кн. 3; *Історія Львова в документах і матеріалах: 36. док. і матеріалів*. – Київ, 1986), листування І. Франка, архівні матеріали, передовсім із фонду І. Франка (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів та текстології), фондів М. Возняка та М. Павлика, І. Калиновича (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України), колекції документів Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, документальний і дослідницький матеріал, зібраний у започаткованій заходами М. Возняка й у згадуваній вище серії *Іван Франко: Статті і матеріали*, а також фонди періодичних видань Національної бібліотеки у Варшаві.

Складність вивчення польськомовної публіцистичної спадщини І. Франка зумовлена багатьма чинниками, насамперед, часовим простором охоплення мовних явищ тогочасного періоду. Важливо врахувати розвиток лексичної та синтаксичної структури мови, якою писав публіцист у польській пресі, а також передати думки письменника, деталізуючи кожне міркування про мову, що було висловлене не лише в спеціальних статтях, призначених цій темі, а й у публікаціях різноманітної проблематики.

Тут, вочевидь, варто принагідно зробити невеликий відступ. Наукова публіцистика (а врешті й наукова література в цілому) формувалася у „надрах” загального масиву періодики XIX – початку XX ст. А Іван Франко органічно влився в цей процес, використовуючи досягнення й іноземної періодики для розв'язання україномовних

проблем. І не випадково: завдяки мобільності, оперативності, максимальній наближеності до читачів, саме періодичні видання стали ефективним засобом не лише популяризації, просування науки (що загалом узгоджується з її функціями), а й безпосереднього втілення наукових досягнень (Бевзенко 1968: 66).

„Майже вся красна і наукова література, – констатує українські видавничі реалії кінця XIX ст. І. Левицький у вступному слові до *Української бібліографії Австро-Угорщини...*, – знаходиться в періодичних виданнях, як: газетах, журналах, збірниках і календарях” (Левицький 1887, с. 235; тут і далі при цитуванні зберігаємо правопис та стилістику оригіналів). Про домінування періодичних видань над неперіодичними пише В. Навроцький у листі до М. Драгоманова від 23 березня 1872 р.: „Література у нас тепер не існує, бо у поєдинчих людей нема ані грошей, ані таланту до видавання книг. – Література, задля того, може у нас розвиватись тільки зборовими силами, у журналах” (Кугулюк 1958: 23).

Саме ці підкреслені визначними українськими діячами обставини, які усвідомлював І. Франко-журналіст, виявляються вирішальними для формування особливого характеру мовознавчого тексту письменника в той час. За умов публікації у періодичних виданнях різного, не конче стисло наукового змісту, наукові праці в опрацюванні письменника об’єктивно набули специфічного викладу – до певної міри, із „згладженою” науковістю, – тобто викладу, наближеного до публіцистичного. Звичайно ж, до публіцистичності спонукала насамперед домінуюча українознавча тематика: у переважно трагічній для українства загальнополітичній ситуації слід було і „нападати”, і „боронитися” всіма засобами. А тому до розважливої констатації досліджуваних явищ український учений додавав помітну порцію емоцій: в усякому разі, активно-оборонна, наступальна або навіть свідомо провокативна позиція І. Франка добре проглядається у стилістичній картині більшості мовознавчих статей. Великий українець не міг лише займатися стисло наукою, дотримуючись її методу і стилю тоді, коли мусив боротися за національний розвиток. Це й пояснює характер публікацій з мовознавчої тематики, в які вкладено багато темпераменту й іронії, щоб розбудити у земляків та іноземців зацікавлення актуальними і життєвими питаннями. Саме такі роботи в польській періодиці відбивали естетичні пошуки та провідні гуманістичні ідеї І. Франка, а, можливо, і ще більшою мірою, власне цими ідеями та пошуками спонукалася до утвердження українська мова у світовому мовному просторі. Прямими результатами взаємного впливу польськомовного доробку письменника стали і публічний інтерес до української науки, і поява іноземною мовою чітко виокремленого корпусу текстів, написаних ученим про наукові проблеми, але в публіцистичній манері. Одержавши початковий тематичний імпульс до публіцистичного викладу мовних проблем у науці та суспільстві, Каменярь окреслив історико-культурні передумови розвитку української мови в пресі шляхом констатації фактів та аналізу подій.

Ще одним цікавим моментом у польськомовній публіцистичній діяльності письменника є використання псевдонімів чи криптонімів. Тільки переслідування цензури, хоч і не такої жорстокої, як російська часів В. Белінського та М. Чернишевського, висвітлює такий факт. Правда, брак підпису І. Франка переслідуванням цензури можна пояснити в невеликій кількості статей. Важливу роль відіграла практика тодішньої журналістики, згідно з якою статті в газетах і журналах друкувались анонімно, особливо це стосувалося закордонних

та іншомовних видань. У публіцистичній діяльності Каменяра головною причиною того, що письменник підписував свої статті псевдонімами та криптонімами було й те, що він намагався приховати своє прізвище, хотів зберегти інкогніто. Дослідивши статті мовознавчої тематики у польськомовній пресі, подаємо перелік псевдонімів та криптонімів письменника. Але звернімо увагу на те, що абсолютна більшість газетних статей та заміток надрукована без підпису автора:

- *Iw. Fr.* – найчастіше бачимо у львівській газеті *Kurjer Lwowski*, а також варшавській *Ruch*;
- *I. F.* – І. Франко використовував у петербурзькому часописі *Kraj* (певну кількість статей письменник підписав *Iw. Franko* або *Iwan Franko*; він вважав цю газету демократичною, тому саме у цій пресі висловлював досить гострі та полемічні погляди на мовну ситуацію в Україні, про це у наступних розділах повідомляємо детальніше; прізвищем *Iwan Franko* підписав статті й у львівській газеті *Przegląd społeczny*);
- *J. F.* – криптонім письменника у львівській газеті *Ziarno*;
- *Myron* – псевдонім І. Франка у варшавській *Prawdi*.

Таким чином, мовознавчі публікації І. Франка в польській пресі – важливе історичне джерело досліджень суспільно-політичного, економічного і культурного життя народу впродовж XIX–XX ст. Статті письменника своєрідні та багатопланові не лише за змістом, а й за формами, структурою вміщеного в них фактичного матеріалу, а особливістю є їх поліфонізм. У часописах І. Франко вміщував публікації двох основних різновидів: матеріали, втілені у власне газетних формах (статтях, замітках, кореспонденціях), і тексти-джерела, що є видом історичних джерел (законодавчі акти, статистичні матеріали). Важливу цінність складає фактичний матеріал, що міститься у газетних публікаціях, але не менш вагомим є і суб'єктивне трактування фактів, оскільки це дозволяє з'ясувати позицію автора, дає можливість визначити основні напрями діяльності письменника в той період, його ідейні та політичні переконання (Łojek 1988: 51). Однак, крім об'єктивних поглядів, оцінок та інтерпретацій подій, у Франкових працях є багато емоцій та інколи упереджених висловлювань. Пояснюється це гострою політичною боротьбою різних товариств, організацій та партій, багатоплановістю їх духовних та національних цінностей, іноді полярністю ідей, що впливало на розвиток мови. А про це письменник не міг писати спокійно, без тривоги та хвилювань.

Завдяки поданим на сторінках польської періодики Франковим публікаціям оцінено його внесок у розвиток української мови. Цікаво відзначити, що практична відсутність наукових теоретичних розробок в іноземній пресі не була перешкодою на шляху налагодження мовного процесу в Україні, адже публіцистичний стиль письменника-лінгвіста дозволив йому доступно та критично описати та проаналізувати, і навіть більше, висвітлити перспективи української мови у становленні державності. Цінність публікацій пояснюється тим, що в них мало суб'єктивізму й упередженості, натомість знаходимо чимало фактичного матеріалу. Послугуючись методом аналітичного зіставлення, оцінки конкретної ситуації, ці матеріали мають безперечну історичну вартість. Іноді це моментальний огляд подій, іноді – хроніка політичних заходів. А загалом – це жива ілюстрація багатогранних міжнаціональних відносин кінця XIX ст. в Галичині.

Відомий факт, що виступав І. Франко і в німецькій пресі, виданнях європейського рівня, але польська періодика, часописи більш провінційного характеру, мали значну дотичність до

української культури, власне мовних питань, де розуміння проблеми було доступнішим для двох народностей через їх взаємопов'язаність. Тому для нього стало головним висвітлити важливі події у польських часописах, адже тут читач орієнтувався у поставлених проблемах, тому сприйняття матеріалу та його осмислення було очевидним (Kuplowski 1986: 5).

Загалом у статтях І. Франка на сторінках польських видань будувалися тривалі основи аналізу багатьох питань суспільного життя, зокрема мовних, подавалися матеріали для пізніших студій, згадувалося минуле й передбачалися перспективи розвитку „української справи”, письменник шукав причини виникнення польсько-українських конфліктів та шляхи їх вирішення. Хоча Франкові публікації – це не наукові, а, швидше за все, оглядові статті, в яких автор описує та аналізує мовні події, таким чином шукаючи шляхи вирішення багатьох проблем у сфері культури та мовознавства. Пишучи про статус української мови, унормування правописної системи, Каменярь не оминав і критичних статей, аналізуючи основні лінгвістичні праці вчених-мовознавців та вивчаючи їх негативні моменти дослідження, письменник висвітлював перспективи цих робіт для української лінгвістичної науки. Зрештою визначити публіцистичну працю письменника на ниві мовознавства у польській пресі як наукову було б складно. Таку ретельну та колосальну діяльність із точністю можна віднести до культурно-освітньої (з використанням дослідницького аналітично-описового методу), в якій матеріали з мовознавчої тематики стосуються як функціонування української мови в школах, урядах, літературі, вирішення правописного питання, рецензування мовознавчих робіт, так і єдності української мови на всій території України. Обговорення багатьох аспектів, різноманітність представлених поглядів дають можливість скласти загальне уявлення про мовну ситуацію, що перебувала в центрі уваги не лише часописів, а й українського та польського суспільства загалом. А той факт, що більшість статей письменника не мали наукового та фахового спрямування, засвідчував: мовна проблема в той час набула політичного забарвлення, адже його публікації, незважаючи на стиль написання, більшою чи меншою мірою, висвітлювали питання мови, що означає важливість аналізу кожної мовної події у житті нації.

Таким чином, дотримання еволюційних методів трансформації суспільства, „м'якість” у визначенні причин важкого соціально-економічного становища народу призводили до того, що стихія народних виступів і невдоволення не була організована й спрямована лише політичними партіями. І. Франкові залишалося тільки намагатися фіксувати її ідеологічно чітко та політично обґрунтовано, бо вектор розвитку життя не вичерпувався національними ідеями та просвітницькими методами. Однак це був реальний шлях до поступового усвідомлення народом своєї самоцінності. Із запалом воював публіцист за кожен нову українську інституцію, гімназію, за незалежну національну церкву й літературу, театр і читальню, українську книжку і, звісно, рідну мову. У Франкових польськомовних статтях послідовною й аргументованою була пропаганда ідеї єдиного українського народу, роз'єданого тимчасово кордонами імперій, але свідомого своїх високих ідеалів та історичної долі, єдиного українського слова. Публіцистична діяльність І. Франка була тим гучномовцем, що кликала за собою народ, формувала суспільну думку, впливала на політичні та культурні процеси в Україні (Kuplowski 1974: 210).

Світоглядні позиції Каменяря зумовили й характер його статей на шпальтах польської періодики. Публіцистична діяльність І. Франка накреслила шляхи й напрями подальшої

праці в наступних десятиліттях, формувала тенденції національно-мовної справи в Україні загалом. Новизну опублікованого польськомовного доробку письменника важко переоцінити. І. Франко, працюючи в „наймах у сусідів”, спирався на європейський досвід, доклав великих зусиль, щоб ознайомити українського читача з ідеями, які були визначальними в суспільно-політичному та культурному житті як Батьківщини, так і тогочасної Європи.

Завдяки Міжнародній Вишеградській Стипендіальній програмі та зокрема Вишеградському Фонду опрацьовано необхідні джерела для виконаного дослідження, вповні реалізовано творчі задуми, що дало можливість висвітлити невивчені досі культурні питання та лінгвістичні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевзенко 1968:** Бевзенко, С. Питання української діалектології у працях І. Франка, в: *Іван Франко і історико-літературний процес: Матеріали наукової конференції*, відп. ред. А. Недзвідський, Київ 1968, с. 64–66.
- Левицький 1887:** Левицький, І. О. *Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900*, т. 1–3, Львів 1909–1911.
- Kupłowski 1986:** Kupłowski, M. Fascynacje słowiańskie Iwana Franki, „*Życie Literackie*“, Kraków, Nr 49 (1811), r. XXXVI, 1986, s. 5.
- Kupłowski 1974:** Kupłowski, M. *Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej*, Rzeszów 1974.
- Kyryluk 1958:** Kyryluk J. Znaczenie Iwana Franki dla literatur słowiańskich, „*Slavia Orientalis*”, nr 1, 1958, s. 23–30.
- Łojek 1988:** Łojek J. *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988.